

АНОТАЦІЯ

Герасименко В. В. Міські голови Одеси другої половини XIX – початку XX ст.: просопографічний портрет. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2022.

У *вступній* частині розглянуто та обґрунтовано актуальність тематики, розкрито мету та завдання дисертаційного дослідження, визначено хронологічні та територіальні межі, методологічні принципи. Також зазначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок дисертанта та апробацію упродовж періоду роботи над тематикою.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» присвячено аналізу історіографічного надбання та джерел щодо розгляду та вивчення постатей міських голів Одеси та їхньої діяльності. Окрему увагу приділено принципам та методам дослідження, термінологічним особливостям відповідно тематики.

Завдяки проблемно-хронологічному принципу, історіографію було систематизовано та поділено на три періоди: історіографія Нового часу, радянська і сучасна (українська й іноземна) історіографія. Перший період відзначається насиченістю узагальнених історичних нарисів стосовно життя та розвитку міста за декілька десятиріч або століття. Радянські історики продовжили традицію описової роботи з історії міста та краю, проте окремих досліджень особистостей дворянського походження не здійснювалося через неприйнятність з ідеологічного боку, а події та явища пореформеної доби досить часто навмисно замовчувалися. На сучасному етапі дослідження відбулась активізація проблематики історії міського самоврядування XVIII-

початку ХХ ст. різних українських міст. Це відзначилося появою окремих наукових публікації про міських голів Одеси 1863-1914 рр.

Джерельна база наповнилася новими віднайденими документами, перехресне вивчення яких дає змогу якнайбільше розкрити історичних постатей у рамках їхньої професійної діяльності та як особистостей. Докладно пояснення обраний спектр загальнонаукових та спеціальних методів, методологічних принципів, ключових термінів.

Другий розділ «Формування особистості та життєвий шлях міських голів» зосереджено на компонуванні віднайденого біографічного матеріалу для формування колективного просопографічного портрету групи міських голів Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Постаті Семена Михайловича Воронцова, Миколи Олександровича Новосельського, Григорія Григоровича Маразлі, Валер'яна Миколайовича Лігіна, Петра Адамовича Крижановського, Павла Олександровича Зеленого, Василя Яковича Протопопова, Миколи Івановича Мойсеєва та Бориса Олександровича Пелікана визначено як представників дворянських родів, з різними професійними орієнтирами, майновими статками, сімейним станом та політичними поглядами. Також, їх об'єднувала думська діяльність як гласних думи, членів управи, міських голів, а громадська діяльність – як учасників та очільників освітніх, культурних, професійних та благодійних товариств. Вони також мали і схоже оточення, перетиналися під час робочих та неформальних зустрічей. В результаті вивчення групи персоналій, стало зрозумілим, що когорта одеських міських голів мала строкатий характер. Більшість біографічних відомостей вдалося відновити, проте є ще персони, моменти та обставини, які потребують подальшого поглиблення та вивчення.

У третьому розділі «Діяльність міських голів в адміністративній, соціальній, економічній сферах» розглянуто їх ініціативи та пропозиції у рамках таких позицій: організація роботи думи та управи, фінансова сфера, торгівля, господарство та промисловість, правопорядок та пожежна безпека, водогін, освітлення, міський транспорт та шляхи сполучення, облаштування

міста. Відзначено, що за п'ятдесят років діяльності дев'яти керівників міського самоврядування – місто розквітло, зробивши прогресивний ривок, і стало прикладом для наслідування іншим українським містам завдяки піонерству у справах організації міського самоврядування в рамках держави.

У рамках *четвертого розділу* «Діяльність міських голів в освіті, культурі та сфері охорони здоров'я» висвітлено другу частину роботи у сфері міського господарства – піклування про освітню, наукову, театральну, благодійну та санітарну сфери. Активна робота у вищезгаданих галузях впливала в подальшому на управлінський, економічний та соціальний складники життя містян. Використовуючи всі свої персональні та професійні можливості, керівники міського самоврядування намагалися продовжити вагомі власні ініціативи та своїх попередників, надати шанс на краще життя всім бажаючим, створити безпечне місто.

У *висновках* дисертаційного дослідження представлені основні результати, які в подальшому можуть бути основою для наукових робіт з історії міського самоврядування півдня України, історичного краєзнавства, біографічних та просопографічних студій.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дисертація є комплексним історичним дослідженням у якості просопографічного портрету адміністративної (професійної) групи осіб у рамках проблематики персоналізації історії міського самоврядування півдня України.

Уперше:

- висвітлено постаті керівників одеського міського самоврядування післяреформеного періоду шляхом створення їхнього комплексного портрету;
- досліджено та проаналізовано важливі критерії для формування колективного просопографічного портрету – походження, становлення, освіта, кар'єра, здобутки, сімейний стан;

- з'ясовано характерні ознаки особистості кожного міського голови, які формувалися під впливом його родини, близького оточення й професійного кола на тлі історичних подій;
- впроваджено до наукового обігу значну кількість неопублікованих джерел документального характеру з архівних фондів Державного архіву Одеської області задля розширення та підтвердження інформації стосовно життя та діяльності міських голів;
- введено наративний матеріал сучасників для створення «живих» описів постатей;
- визначено основні пріоритетні напрями роботи міських органів самоврядування на чолі з досліджуваними персоналіями;
- виявлено комплекс особистісних пропозицій та ініціатив міських голів у контексті їхнього подальшого розвитку;
- репрезентовано роль та внесок міських голів у вирішення основних питань життя міста Одеси у соціально-економічній, адміністративній, освітньо-культурній та санітарній сферах.

Практичне значення отриманих результатів виявляється у розширенні історичного контексту дослідження історії Одеси та історії міського самоврядування через врахування дійових осіб періоду. Матеріали дисертаційного дослідження у подальшому можуть бути використані в узагальнюючих працях з локальної історії, публікаціях з питань розвитку сфер міського господарства та благоустрою, освітнього, культурницького та санітарного напрямів міського життя Одеси XIX – XX ст., для розроблення спеціальних курсів навчальних дисциплін закладів вищої освіти, шкільного курсу «Одеса – моє рідне місто», міжнародних проєктів з дослідження історії міст.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, у якому подано авторський погляд на роль одеських міських голів та їхній вплив на розвиток міста у другій половині XIX – початку XX ст. У роботі вперше введено до наукового обігу формулярні списки про

службу декількох міських голів та перекладено частину франкомовних листів 1837, 1847-1853 рр. Михайла Семеновича Воронцова з родинного архіву князів Воронцових, де згадується його син – Семен Михайлович Воронцов.

Результати дослідження апробовані у виступах на тринадцяти конференціях. *Міжнародні:* Міжнародна наукова конференція «Інтелектуальна історія та духовна спадщина України», м. Одеса, 21-22 вересня 2017 р.; XVIII Міжнародна конференція «Південь: історичний, мовний, культурний та релігійний виміри», м. Одеса, 2 червня 2021 р.

Всеукраїнські: Всеукраїнська наукова конференція з історії України для студентів і аспірантів «Хаджибеївські читання», м. Одеса (16 березня 2017 р., 23 березня 2018 р., 21 березня 2019 р., 26-27 березня 2020 р. та 24 червня 2022 р.), 73-я звітна студентська наукова конференція ОНУ імені І. І. Мечникова: секція історичних наук, м. Одеса, 25-27 квітня 2017 р.; Всеукраїнська наукова конференція «Читання імені академіка М. Є. Слабченка», м. Одеса, 24–25 листопада 2017 р.; Всеукраїнська наукова конференція «II Історичні побрехеньки – незвичайні історії в історії України», м. Ніжин, 1 квітня 2019 р.; Всеукраїнський науковий круглий стіл «Переможець Наполеона» Петро Вітгенштейн і його доба в Україні: до 250-річчя обох полководців, м. Ніжин, 14 травня 2019 р.; X Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 30-річчю НРУ, м. Одеса, 9-10 вересня 2019 р.; VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з питань методики викладання іноземної мови: «Іноземні мови в контексті сучасного розвитку природничих та гуманітарних наук: міждисциплінарний підхід», м. Одеса, 17 березня 2020 р.

Ключові слова: міська дума, міська управа, міський голова, гласний, чиновник, Одеса, Південна Україна, управління, благодійність, преса, міське положення, пропозиція, документи, просопографічний портрет.

ABSTRACT

Herasymenko V. The mayors of Odesa within the period from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century: a prosopographic portrait. – Qualification research paper, manuscript.

The dissertation for a scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 «Humanities» in Specialty 032 «History and Archeology». – Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 2022.

In the *introductory* part, the relevance of the topic was considered and substantiated; the purpose and tasks of the initiated research were revealed; chronological and territorial borders, as well as methodological principles were determined. The scientific novelty and practical significance of the obtained results, alongside personal contribution of the applicant and approbation during the working period on the dissertation topic were indicated.

The *first chapter* «Historiography, Source Base and Research Methodology» is devoted to the analysis of historiographical heritage and sources related to the study of the figures of Odesa mayors and their activities. Special attention is paid to the research principles and methods, terminological features of the subject-matter.

Due to the problem-based chronological principle, the historiography was systematized and divided into three periods: historiography of the New Age, Soviet and modern (Ukrainian and foreign) historiography. The first period was marked by a richness of generalized historical essays on the life and the city development for the period of several decades or centuries. Soviet historians continued the tradition of descriptive work on the history of the city and region, but some studies of personalities of aristocratic origin were not carried out due to ideological inadmissibility; the events and phenomena of the After-Reform Period were often deliberately silenced. At the present stage of the study, there was an intensification of the issues concerning the history of urban self-government in different Ukrainian cities within the period from the 19th century to the beginning of the

20th century. This was marked by the appearance of separate scientific publications about the mayors of Odesa in 1863-1914.

The source database was filled with new found documents, their cross-examination allows us to reveal as much as possible historical figures in the framework of their professional activities and as individuals. The range of general scientific and special methods, methodological principles, key terms was explained in detail.

The *second chapter* «Formation of Personality and Life Path of City Mayors» was aimed at composing the found biographical material in order to form a collective prosopographic portrait of the group of Odesa mayors within the period from the second half of the nineteenth century to the early twentieth century. The figures of Semen Vorontsov, Mykola Novoselskyi, Grigory Marazli (Grigorios Maraslis), Valerian Ligin, Petro Kryzhanovskyi, Pavlo Zelenyi, Vasyl Protopopov, Mykola Moiseyev and Borys Pelikan appear as representatives of noble families, sharing different professional orientations, property, marital status and political views. Nevertheless, they were united by the Duma activities as the members of the Duma, the members of the Council, the city mayors; whereas their public activities united them as the participants and leaders of educational, cultural, professional and charitable societies. They also had a similar environment, they encountered each other at working and informal meetings. As a result of studying a number of personalities, it became clear that the group of Odesa mayors was diverse. Most of the biographical information has been restored, but there are still personalities, moments and circumstances that need further deepening and studying.

In the *third chapter* «The Activities of City Mayors in the Administrative, Social, Economic Spheres», there were discussed these mayor's initiatives and proposals in the following positions: organization of the Duma and the Council, finance, trade, economy and industry, democracy and fire safety, water supply, lighting, urban transport and communication lines, city development. It is noted that for 50 years of activity of nine heads of the city self-government, the city

flourished, having made a progressive breakthrough and having become an example for other Ukrainian cities thanks to pioneering in affairs related to the organization of the city self-government within the state.

The *fourth chapter* «The Activities of Mayors in Education, Culture and Health Care» covered the second part of the work in the field of municipal economy - care for education, science, theatre, charity and sanitary sphere. Active work in the above-mentioned areas further influenced the managerial, economic and social component of the citizens' life. Using all their personal and professional opportunities, the leaders of the city government tried to continue their own significant initiatives and their predecessors' ones, to give a chance for a better life to all comers, to create a safe city.

In the *conclusions* of the dissertation research, the main results were presented, which can be the basis for scientific research on the history of urban self-government in the South of Ukraine, historical local lore, biographical and prosopographic studies.

The *scientific novelty* of the obtained results is grounded by the fact that the dissertation is a complex historical research in terms of a prosopographic portrait of the administrative (professional) group of people in the context of personalization of the history of urban self-government in South of Ukraine.

For the first time:

- the figures of the leaders of the Odesa city self-government of the After-Reform Period have been highlighted by their complex portrait;
- important criteria for the formation of a collective prosopographic portrait – origin, formation, education, career, achievements, marital status – have been researched and analyzed;
- the characteristic features of each mayor, which were formed under the influence of his family, inner circle, professional circle against the background of historical events, have been clarified;

- unpublished sources of documentary nature from the archives of the State Archives of Odesa region have been introduced into scientific circulation in order to expand and confirm information about the mayors' life and work;

- narrative material of contemporaries has been introduced in order to create «alive» descriptions of figures;

- the main priority work directions of the city self-government bodies headed by the personalities under research have been defined;

- a set of mayors' proposals and initiatives in the context of their further development has been detected;

- the role and contribution of mayors in solving the main issues of life in Odesa in the socio-economic, administrative, educational, cultural and sanitary spheres have been represented.

The *practical significance* of the obtained results is manifested in the expansion of the historical context of the study concerning the history of Odesa and the history of its urban self-government through the consideration of the main characters of the period.

The materials of the dissertation research can be further used in generalizing works on local history, publications on the development of urban economy and landscaping, educational, cultural and sanitary areas of urban life of Odesa in XIX – XX centuries, in developing special courses for institutions of higher education, alongside a school course «Odesa is my hometown», in elaborating international projects aimed at studying the history of cities.

Personal contribution of the applicant. The dissertation is an independent study, which presents the author's view on the role of Odesa's mayors and their impact on the development of the city within the period from the second half of the XIX to the early XX centuries.

For the first time, formulary service lists of several mayors have been introduced into scientific circulation and a part of Mikhail Vorontsov's in French dates 1837, 1847–1853 has been translated. These letters were taken from the

family archive of the Vorontsovs Princes, where his son Semen Vorontsov is mentioned.

The results of the study were approbated in speeches at thirteen conferences. *International*: International Scientific Conference «Intellectual History and Spiritual Heritage of Ukraine», Odesa, September 21-22, 2017; XVIII International Conference «South: Historical, Linguistic, Cultural and Religious Dimensions», Odesa, June 2, 2021.

All-Ukrainian: All-Ukrainian scientific conference on the history of Ukraine for students and postgraduates «Khadjibey Readings», Odesa (March 16, 2017; March 23, 2018; March 21, 2019; March 26–27, 2020 and June 24, 2022); 73rd Reporting Student Scientific Conference of Odesa I. I. Mechnikov National University: Section of Historical Sciences, Odesa, April 25-27, 2017; All-Ukrainian Scientific Conference «Reading named after Academician M. Slabchenko», Odesa, November 24–25, 2017; All-Ukrainian Scientific Conference «II Historical Lies – Unusual Stories in the History of Ukraine», Nizhyn, April 1, 2019; X All-Ukrainian scientific conference dedicated to the 30th Anniversary of the PMU (The People’s Movement of Ukraine) Odesa, September 9–10, 2019; All-Ukrainian scientific round table «Napoleon’s Victor» Petro Wittgenstein and his time in Ukraine: dedicated to the 250th anniversary of both commanders, Nizhyn, May 14, 2019; VI All-Ukrainian scientific and practical Internet conference on methods of teaching foreign languages: «Foreign Languages in the Context of the Modern Development of the Natural Sciences and Humanities: Interdisciplinary Approach», Odesa, March 17, 2020.

Keywords: the City Duma, the City Council, a city mayor, a leader of self-government, official, Odesa, Southern Ukraine, administration, charity, the press, the City Regulations, proposal, documents, a prosopographic portrait.